

Загороднова В. Ф.,
докторка педагогічних наук, професорка,
Бердянський державний педагогічний університет

ЗДАТНІСТЬ ДО ЕМОЦІЙНОГО СПІЛКУВАННЯ ЯК НАВИЧКИ СОЦІАЛЬНОЇ КОМУНІКАЦІЇ

Емоції людини – це багатогранний феномен, який викликає науковий інтерес. Різноманітні підходи й напрями дослідження цього феномену дозволили вибудувати науку про емоції, пояснюючи їхню роль у світосприйнятті людини. Лінгводидактичний напрям дослідження емоцій сформувався на основі лінгвістичних, психолінгвістичних, етнолінгвістичних, лінгвокультурологічних, прагмалінгвістичних досліджень. До фокусу цих досліджень потрапляє категорія *емотивності*, складова конотативної структури слова. Емотивність вчені розглядають на прикладі різнорівневих мовних засобів, що відображають емоції в тексті, дискурсі.

Здатність людини до емоційного спілкування, на думку багатьох вчених, слід розглядати як певні навички соціальної комунікації. Комунікативна компетентність того, хто вивчає іноземну мову, передбачає

не тільки розуміння змісту висловлювань, а й емоційних особливостей та усвідомлення стосунків між комунікантами. Завдяки розпізнаванню емоційного ставлення творців тексту краще розуміються їхні наміри, а отже, і текст у цілому. «Чим менша кількість емоційних мовленнєвих намірів, тим меншим і неповнішим є словниковий запас, тим більш значними є попередньо запрограмовані комунікативні дефіцити людини в здатності виражати почуття» [6, с. 137]. А емоційний інтелект – це вміння дати раду своїм і чужим емоціям: точно зрозуміти, оцінити і виразити їх. Дослідники Джон Мейер та Пітер Селоуей наприкінці 20-го століття вперше описали це поняття, називають чотири складових емоційного інтелекту: як ми оцінюємо та виражаємо емоції; що про них знаємо; як ними керуємо; як на їх основі приймаємо рішення. З огляду на це виникає потреба аналізу важливих для цього процесу складників соціолінгвістики й лінгводидактики.

До уваги беремо різні аспекти соціолінгвістичних досліджень учених (А. Вежбицька, В. Г. Гак, Л. Масенко, О. Ткаченко, В. Радчук, Я. Радевич-Винницький, І. Фаріон та ін.)

Мета статті – проаналізувати роль і стан прояву емоцій у навчальному матеріалі підручників, навчальних посібників з української мови як іноземної.

Мова є не тільки засобом спілкування про предмети та обставини, а й засобом вираження емоцій. У комунікації, окрім обміну інформацією, завжди існують одночасні процеси, які активізують відносини між взаємодіючими сторонами та надають інформацію «про когнітивні, мотиваційні, оцінні, фізіологічні, емоційні чи поведінкові аспекти» висловлювань [6, с. 139].

Так, Філер [3, с. 152] вважає, що кожне висловлювання в комунікативному акті може виконувати дві основні функції, зокрема обмін інформацією та оцінку інформації.

Коли учасники взаємодії обмінюються інформацією, спілкуючись на тему за допомогою вербальних дій, вони завжди одночасно обмінюються оцінками, обмінюються своїм ставленням до фактів, про які йдеться. У цьому сенсі факти – це завжди оцінені факти.

Залежно від комунікативної інтенції переважає або інформативний, або оцінний аспект. Емоції, як правило, лише явно висловлюються / вербалізуються вище певної інтенсивності або несподіваності / бажаності [4, с. 72]. Якщо емоція не стосується безпосередньо, а проявляється більш-менш опосередковано (тобто дериваційно, синтаксично, метафорично, конотативно), її потрібно спочатку створити. Проте це вимагає знання способів обговорення та вираження емоцій, умов їх вираження та емоційних стилів розмови рідною та іноземною мовами [6, с. 139; 7, с. 100].

Емоції супроводжують і впливають на наше мислення, сприйняття, дії та мовлення, «впливають на організацію спілкування та стратегії, тактики спілкування, викликають реакції на сприйняті стимули, такі як подив,

гордість, гнів, радість або вдячність, впливають на динаміку нашої уваги або сприйняття / несприйняття зовнішнього світу» [6, с. 133–134; 7, с. 96].

Емоції стимулюють життя людей, а отже, і життя учнів.

Тому важливість афективних аспектів нашого досвіду має бути більшою мірою інтегрована в сучасну дидактику української мови як іноземної. З цієї причини також має сенс вибрати тексти та теми, які стосуються почуттів учнів, викликають у них занепокоєння або спонукають їх до емоційного сприйняття почутого або прочитаного. У сфері творчого письма рекомендується заохочувати учнів писати та бути творчими за допомогою афективних спонукань, імпульсів до письма або приділяти більше уваги афективній стороні словесного вираження. У цьому сенсі учні можуть писати те, що вони відчують, бояться, бажають, хочуть [8, с. 184; 6, с. 134; 7, с. 96].

Для того, щоб учні могли правильно інтерпретувати емоції свого співрозмовника іноземною (українською) мовою та виражати власні афекти у спосіб, який відповідає їхній ролі та реєстру, необхідно, щоб спеціальні навички та словниковий запас передавались на уроках української мови як іноземної цілеспрямовано та систематично. Лише тоді можуть бути встановлені емоційні стосунки та гарантована самовпевнена, соціальна і творча дія в українськомовному суспільстві.

Ця стаття присвячена аналізу вибраних підручників української мови для іноземців, які зараз використовуються в німецьких мовних школах. Дослідження має на меті отримати інформацію про те, в якій мірі присутні емоційні засоби вираження в досліджуваному корпусі.

У викладанні української мови як іноземної мови, орієнтованому на комунікативний підхід до навчання, важливу роль відіграють прагматичні функційні категорії, такі як конкретні мовленнєві наміри.

Окрім того, сучасне навчання іноземних мов має бути максимально автентичним, що підвищує мотивацію тих, хто навчається. Ця автентичність шкільного спілкування іноземною мовою відображається, серед іншого, у спонтанному вираженні емоцій, що часто є величезним викликом для учнів, оскільки «воно підпорядковується культурним нормам і умовностям» [5, с. 225].

У своєму дослідженні ми брали до уваги навчальну програму з німецької мови як іноземної [2, с. 13], де здатність виражати емоції більшою чи меншою мірою проголошується як мета навчання. У програмі наголошується на тому, щоб учні набули таких навичок усного висловлювання, які б дозволили їм висловлювати свої почуття, потреби, бажання та думки, змогли б чітко й доречно виражати їх у повсякденних ситуаціях. Для того, щоб зробити це можливим, навчальні цілі надаються у формі списків / каталогів емоційних мовленнєвих намірів, які необхідно отримати. Автори Німецького сертифікату [2, с. 37–39] розрізняють 9 груп емоційного вираження: симпатія / антипатія; надія / тривога; прийняття бажаного за дійсне; радість / жаль, сум / смуток; подобається / не

подобається; задоволення / незадоволення; байдужість / спокій; розчарування; здивування / здивування. Учні повинні мати можливість виражати 25 типів почуттів, зокрема, це: симпатія, співчуття, антипатія, вдячність, ентузіазм, радість, задоволення, здивування, полегшення, розчарування, тривога, спокій, байдужість, примирення, безпорадність, надія, страх, горе, смуток, незадоволення, нудьга, нетерпіння, роздратування (дратівливість, обурення), огида і біль.

Здатність говорити про свої емоції також передбачає багато місця в Загальноєвропейських рекомендаціях з мовної освіти [9]. Цей міжмовний документ, який забезпечує важливу основу для розробки навчальної програми та створення підручників, допомагає правильно оцінити рівень мови та підкреслює той факт, що на мислення впливають як когнітивні, так і емоційні процеси [5, с. 56].

Учні повинні виражати та запитувати про своє ставлення до почуттів (радість / нелюбов, подобається / не подобається, задоволення, інтерес, здивування, надія, розчарування, страх, занепокоєння, вдячність), а також моральної поведінки (жаль, співчуття) [5, с. 126]. Тому в області емоційності ми можемо знайти такі визначення мети навчання, які застосовуються до усного спілкування:

- може ефективно та гнучко використовувати мову для соціальних цілей, зокрема для вираження емоцій, натяків чи жартів [9, с. 80];
- може виражати почуття різного ступеня інтенсивності та підкреслювати особисте значення подій і переживань [9, с. 80];
- може виражати такі емоції, як здивування, радість, сум, інтерес або байдужість, і реагувати на відповідні прояви емоцій [9, с. 80];
- може простими словами розповісти, як йдуть справи, подякувати тощо [9, с. 80];
- може чітко та точно висловлюватися під час особистого листування, ефективно та гнучко використовуючи мову, зокрема для вираження емоцій, натяків чи жартів [9, с. 86];
- може виражати почуття різного ступеня інтенсивності в листах, наголошуючи на особистому значенні подій і переживань, а також коментувати повідомлення або думки кореспондентів [9, с. 86];
- може написати особистого листа з детальним описом досвіду, почуттів і подій [9, с. 86];
- може написати дуже простий особистий лист із подякою або вибаченням за щось [9, с. 86].

На нашу думку, також важливим є те, що учень повинен мати можливість висловити свій внутрішній стан, своє емоційне ставлення іноземною (українською) мовою. Учень повинен мати можливість робити це в типових ситуаціях усного та письмового спілкування, вміти висловлювати не лише свої думки, наміри, уподобання та бажання, але й запитувати про думки, уподобання та бажання інших співрозмовників та

виражати власні почуття, емоції (наприклад, радість, незадоволення, здивування) у простій та зрозумілій формі.

Але для того, щоб ті, хто вивчає українську мову як іноземну, могли виражати свій емоційний стан, необхідно, щоб під час навчання учні знайомилися з такими мовними засобами, за допомогою яких можна вербалізувати експресивний/емоційний зміст повідомлення. Палітра не повинна обмежуватися лише оціночними судженнями, але також має включати синтаксичні та просодичні засоби (імпліцитної) емоційної експресії [5, с. 226; 6, с. 140]. Лише за таких умов учні зможуть розвинути емоційні вираження в їхніх типових формах або висловлювати якнайширший діапазон емоцій диференційованим способом.

Ми ставили за мету проаналізувати прояв емоцій у навчальному матеріалі. Аналіз текстів до вправ і завдань для формування в учнів здатності до емоційного спілкування українською мовою здійснювався на матеріалі таких сучасних підручників:

- Lina Klimentko, Jan Kurzidim PAZOM. *Ukrainisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2*. Verlag Holzhausen GmbH, 1110 Wien, 2012, S. 254.

- Vera Kolbina, Svitlana Sotzkova *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens*. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020, S. 250.

- Ludmila Schubert *Ukrainisch für Anfänger und Fortgeschrittene*. Verlag Otto Harrassowitz GmbH & Co.KG, Wiesbaden 2022, 312.

- Svetlana Amir-Babenko *Lehrbuch der ukrainischen Sprache*. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2007, S. 302.

Відповідні дослідження кодування емоцій у мові посилаються на модель прояву емоцій, у якій розрізняють емоційну тематизацію та емоційну експресію [3; 4]. Коли переживання та емоційні стани самі по собі стають предметом висловлювань і вербалізуються безпосередньо, говорять про тематизацію емоцій [4, с. 113–114].

Емоції можна виражати за допомогою багатьох мовних засобів, наприклад:

- лексичні засоби (емоційні іменники, прикметники, дієслова, фразеологізми, вставні слова);

- засоби словотворення (демінутивно-збільшувальні, префіксально-суфіксальні, складні);

- синтаксичні засоби (ексclamативні речення, повтори, підсилювальні родові конструкції, побажальні речення, перифрази речень із підметово-присудковою структурою);

- фонологічно-фонетичні засоби (множинне наголошення, виділені звукові величини, реалізація акценту, гучність).

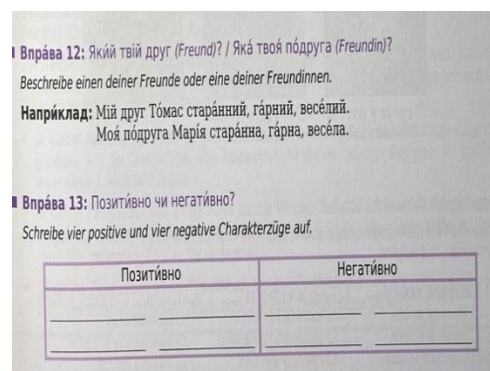
Насамперед варто коротко зазначити про можливості звернення до емоцій у згаданих вище підручниках. Уже в першій частині згаданих підручників ми бачимо такі запитання і відповіді:

- Як у тебе справи?
- Добре. Як у тебе справи?
- Погано.

А також подаються такі схеми й малюнки до вправ:

Цікавими є завдання про характер людини. Учні знайомляться з прикметниками й одночасно характеризують себе, друзів, знайомих. Примітним є те, що вчитель звертає увагу на емоції людини, наприклад, *Олена весела, Андреас серйозний...* (Lina Klimentko, Jan Kurzidim PАЗОМ. *Ukrainisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2.*).

Вивчаючи творення українських іменників, прикметників, автори підручників звертають увагу учнів на емоційно й експресивно забарвлену лексику (Vera Kolbina, Svetlana Sotnzkoва *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens*; Svetlana Amir-Babenko *Lehrbuch der ukrainischen Sprache*). В межах однієї статті проаналізувати всі вправи не є можливим, проте можна зробити деякі висновки щодо здійсненої роботи.

Тобто ми бачимо, що автори підручників пропонують учням розпізнавати власні емоції, володіти цими емоціями, розуміти емоції співрозмовників. Емоційний інтелект учнів для авторів згаданих раніше підручників – це стійка здібність, яка розглядається як можливість зануритися в свої емоції, щоб усвідомити і відчутти їх, необхідність певного аналізу емоцій, щоб потім прийняти рішення як діяти в процесі спілкування.

Розвиток «емоційного інтелекту» і формування «емоційної компетентності» на уроках української мови як іноземної спрямований на усвідомлення власних емоцій і почуттів; саморегуляцію, тобто усвідомлену

регуляцію емоційних станів і поведінки; розвиток почуття емпатії, здатності до розуміння внутрішнього світу інших людей; підвищення впевненості в собі, розвиток почуття сприйняття самого себе; розвиток комунікативних навичок та вміння вирішувати конфлікти; розвиток соціально значущих мотивів поведінки; розвиток когнітивної сфери; усвідомлення своєї індивідуальності; зниження агресивності й антисоціальної поведінки; розвиток навичок міжособистісного спілкування.

З проведеного аналізу видно, що потреба учнів висловити те, що їх емоційно хвилює, задовольняється у всіх чотирьох підручниках. Доведено, що підручники пропонують багато можливостей для адресації та вираження емоцій. Учні повинні розуміти у відповідному контексті, що допомагає їм формулювати власні емоційні висловлювання. Окрім того, можна констатувати, що базові емоції представлені в аналізованих підручниках. Наше дослідження показало, що феномен вираження емоцій реалізується як на лексичному, так і на синтаксичному рівнях у новіших за роком видання підручниках. Це підручники: Vera Kolbina, Svitlana Sotnzkova *Ukrainisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens*. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020, S. 250; Ludmila Schubert *Ukrainisch für Anfänger und Fortgeschrittene*. Verlag Otto Harrassowitz GmbH & Co. KG, Wiesbaden 2022, 312.

Завдяки широкому та різноманітному спектру засобів вираження емоцій, які проявляються в різних формах, автори підручників дають можливість учням отримати можливість висловити не тільки своє позитивне, а й негативне ставлення. Аналіз показав, що семантичні засоби, такі як емоційні прикметники, дієслова чи іменники, передаються найчастіше, оскільки їх легко розшифрувати. Частки або фразеологізми можуть викликати в учнів труднощі. У навчанні української мови як іноземної перші згадані засоби детально не розглядаються, а це означає, що їхнє комунікативне значення дуже часто зникає з уваги вчителя й учнів. Фразеологізми, натомість, дуже часто незрозумілі й проблемні саме для учнів-іноземців. Покращення мовних навичок також вимагає використання у навчанні мови синтаксичних засобів вираження, таких як конструювання різних типів речень або риторичні запитання. Через дефіцит українськомовного середовища багато учнів не можуть зрозуміти свій намір передачі емоцій.

Отже, у процесі викладання української мови як іноземної поняття «емоційний інтелект» викликає певний інтерес, оскільки багато його компонентів (емпатія, мотивація досягнень, саморегуляція, рефлексія тощо) є необхідними для повноцінного розвитку емоційної сфери учнів, так і для успішного старту у формуванні іншомовної комунікативної компетентності.

Література

1. Загальноєвропейські Рекомендації з мовної освіти: вивчення, викладання, оцінювання / Науковий редактор українського видання доктор пед. наук, проф. С. Ю. Ніколаєва. Київ: Ленвіт, 2003. 273 с.
2. DEUTSCHER VOLKSHOCHSCHUL-VERBAND/GOETHE-INSTITUT [Hg.]: Das Zertifikat Deutsch als Fremdsprache. 5. Auflage. Bonn et al. 1992. 207.
3. FIEHLER, R. Grenzfälle des Argumentierens. ‚Emotionalität statt Argumentation‘ oder ‚emotionales Argumentieren‘? In: SANDIG, B./PÜSCHEL, U. [Hg.] Stilistik. Bd. 3: Argumentationsstile. Hildesheim/New York, 1993. S. 149–174.
4. FIEHLER, R. Kommunikation und Emotion. Theoretische und empirische Untersuchungen zur Rolle von Emotionen in der verbalen Interaktion. Berlin. 1990, S.72.
5. HNATIK, K. Zur Präsenz von Exklamativsätzen in ausgewählten polnischen DaF-Lehrwerken. In: Deutsch als Fremdsprache 50(4), 2013. S. 222–231.
6. ILUK, J. Befähigung zum Ausdruck von Emotionen in der Fremdsprache als Lernziel. In: Linguistica Silesiana. 2002 23, S. 133–142.
7. ILUK, J. Probleme der Befähigung zum Ausdruck von Emotionen in der Fremdsprache aus curricularer Sicht. In: Deutsch als Fremdsprache 39 (2), 2002, 96-102.
8. KÄSTNER, U. Freies Schreiben in der Fremdsprache – Prozesse und ihre Didaktik: Untersuchung zur Textproduktion im fremdsprachlichen Deutschunterricht auf dem Hintergrund neuropsychologischer Theorien. Bochum. 1997. 184.
9. Lina Klimenko, Jan Kurzidim ПАЗОМ. Украинisch für Anfänger und Anfängerinnen. A1-2. Verlag Holzhausen GmbH, 1110 Wien, 2012. S. 254.
10. Ludmila Schubert Украинisch für Anfänger und Fortgeschrittene. Verlag Otto Harraassowitz GmbH & Co.KG, Wiesbaden 2022. 312.
11. Svetlana Amir-Babenko Lehrbuch der ukrainischen Sprache. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2007. S. 302.
12. TRIM, J. et al. Gemeinsamer europäischer Referenzrahmen für Sprachen: lehren, lernen, beurteilen. Berlin/München. 2013.
13. Vera Kolbina, Svitlana Sotnzkova Украинisch für Anfänger. Niveau A1-A2 des Europäischen Referenzrahmens. Verlag Helmut Buske GmbH, Hamburg, 2020. S. 250.